

LANGLOPENDE CONTRACTEN IN DE JAARREKENING, WAARONDER LEASING

door Drs. K. Kruisbrink

1 Inleiding

Het vraagstuk van de verwerking van langlopende contracten in de jaarrekening ondervindt regelmatig belangstelling, zowel in ons land als daarbuiten.

De aandacht voor dit onderwerp wordt somtijds gestimuleerd door het ontstaan van nieuwe categorieën van contracten, zoals indertijd met leasingcontracten het geval was.

Thans zijn het met name de bepalingen van de wet op de jaarrekening, die tot een hernieuwde bezinning aanleiding geven. De voor ons onderwerp van belang zijnde artikelen luiden als volgt:

- „indien de onderneming zich heeft verbonden tot de voldoening van voor haar belangrijke financiële verplichtingen gedurende een aantal jaren, zoals ten gevolge van erfpacht, opstal, huur, pacht, koop op afbetaling, bevrachting en licentieovereenkomsten, wordt van deze verplichtingen hetzij onder de schulden, hetzij afzonderlijk, in de toelichting melding gemaakt. Hetzelfde geldt voor andere financiële verplichtingen, die naar hun aard of omvang van bijzondere betekenis zijn, zoals die waartoe de onderneming zich voor belangrijke investeringen heeft verbonden (art. 25, lid 1).
- aangegeven wordt voor welke groepen van deze schulden zekerheid is gesteld en in welke vorm dit is geschied, alsmede ten aanzien van welke groepen schulden de onderneming zich heeft verbonden haar goederen niet te bezwaren (art. 22 lid 2)”.

In dit opstel zal worden getracht de overwegingen te analyseren, die hebben geleid tot opnemning van deze bepalingen in de wet, zulks met als doel aanknopingspunten te vinden voor de interpretatie en toepassing van de geciteerde artikelen.

2 Voorgeschiedenis

In het in 1956 door een subcommissie van het N.I.v.A. gepubliceerde rapport, handelende over het al dan niet verwerken van obligo's in de verslaglegging, werd reeds gesteld, dat het noodzakelijk is dat in het jaarverslag resp. in de jaarrekening alle obligo's worden vermeld, die omvang en/of samenstelling van het vermogen en van het resultaat in belangrijke mate beïnvloeden of kunnen beïnvloeden.

In het vervolg van genoemd rapport werd gepoogd aan de hand van een aantal gevallen van langlopende contracten duidelijk te maken wanneer zich een belangrijke mate van beïnvloeding van vermogenspositie resp. resultaat kon voordoen.

In de discussievergadering die aan deze studie werd gewijd, kwam wel naar voren, dat zich hier een scala van mogelijkheden voordoet, waardoor het niet mogelijk bleek algemene richtlijnen te formuleren ter zake van aard en betekenis van dié obligo's, welke in elk geval bij of in de jaarrekening zouden moeten worden vermeld.

Het obligo-vraagstuk werd in 1962 in het rapport „Verslaggeving, verantwoording en voorlichting” opnieuw aangesneden bij de behandeling van de z.g. P.M.-rechten en verplichtingen. Hieronder werden verstaan de rechten en verplichtingen die niet zonder meer tot de activa resp. de passiva zijn te rekenen, doch die wel een zodanige financiële verhouding van de vennootschap tot derden vormen, dat vermelding in het jaarverslag is vereist.

Hieraan werd toegevoegd, dat dit niet impliceerde, dat integraal alle rechten en verplichtingen zouden moeten worden opgenomen, doch slechts zulke, die in het kader van het bedrijfsgebeuren van *bijzondere* aard zijn. Dus geen in- en verkoopcontracten voorzover die tot de normale bedrijfsuitoefening behoren; wél verplichtingen inzake bijzondere bouwopdrachten, bijzondere inkopen, valutacontracten, verdisconteerde wissels e.d.

In het rapport Herziening van het Ondernemingsrecht (rapport Verdam) van 1965 werd de materie van de obligo's in de artikelen 22 en 23 van het voorontwerp van een wet op de jaarrekening van ondernemingen opgenomen. De voorgestelde bepalingen werden met enige aanvullingen in de artikelen 25 en 26 van het wetsontwerp overgenomen.

3 De z.g. p.m.-rechten en verplichtingen

Alvorens in te gaan op de problematiek van de verwerking van de *langlopende* contracten in de jaarrekening kan het van nut zijn deze te plaatsen tegen de achtergrond van de p.m.-rechten en verplichtingen in de verslaglegging in het algemeen.

De grotere onderneming is door middel van een uitgebreid en ingewikkeld netwerk van relaties verbonden met de andere deelnemers aan het economisch gebeuren. Van dag tot dag worden beslissingen genomen (of achterwege gelaten) ter zake van de aanwending van middelen of het afstoten ervan. De jaarrekening zal wat de resultaten betreft slechts een retrospectief beeld en wat de balans betreft alleen een momentopname kunnen geven.

Terecht wordt vaak gesteld dat naast openheid in de verslaglegging er ook behoefte is aan méér, tijdige en andersoortige informatie omtrent de ondernemingsactiviteiten dan de gegevens die uit de jaarrekening blijken.

De z.g. p.m.-rechten en verplichtingen vormen één onderdeel van deze andersoortige informatie waaraan belanghebbenden bij de jaarrekening van ondernemingen behoefte kunnen hebben.

Bedoelde p.m.-verbintenissen laten zich als volgt onderscheiden:

- 1 de verbintenissen, die bij normale afwikkeling tot opeisbare vorderingen of schulden zullen leiden;
- 2 de verbintenissen, waarvan het *a priori niet* vaststaat, dat zij tot opeisbare vorderingen of schulden zullen leiden.

De eerstgenoemde categorie kan worden onderverdeeld in

a. de tot de *normale* bedrijfsuitoefening behorende verbintenissen, waarvan de nog niet afgewikkelde posities op enig moment in verhouding tot de totale transacties op jaarbasis, gering plegen te zijn (in het algemeen kortlopende verbintenissen).

Hiertoe kunnen o.m. worden gerekend de regelmatig voorkomende in- en

verkoopcontracten, waarvan normaliter een deel per de balansdatum nog niet tot uitvoering is gebracht.

b. de verbintenissen, die *eveneens* tot de normale bedrijfsuitoefening behoren, doch aanzienlijk minder frequent worden afgesloten en waarvan de nog niet afgewikkelde posities op enig moment - dus ook per balansdatum - zeer belangrijk kunnen zijn. Hieronder kunnen vallen bepaalde in- en verkoopcontracten ter zake van grote investeringen, bijvoorbeeld in geval van orders aan (scheeps) bouw- en aannemingsbedrijven, alsook overeenkomsten van erfpacht, huur van gebouwen, koop op afbetaling etc. Deze verbintenissen zijn voor de financiële positie van beide contractpartners belangrijk.

c. de *niet* tot de normale bedrijfsuitoefening behorende verbintenissen, waartoe o.a. te rekenen zijn per balansdatum lopende speculatieve transacties en nog niet afgewikkelde transacties die buiten de normale bedrijfsuitoefening vallen.

Tot de tweede categorie verbintenissen behoren de borgstellingen of soortgelijke overeenkomsten waarbij garantieverplichtingen door de onderneming zijn aangegaan en waarvan het niet zeker is of zij tot bepaalde opeisbare schulden zullen leiden. Ook de z.g. voorzieningen voor assurantie eigen risico zouden tot deze categorie kunnen worden gerekend.

Voor de jaarverslaggeving kunnen beide categorieën van verbintenissen belangrijk zijn en wel

- in verband met de financiering van de onderneming per balansdatum en in de toekomst, en
- vanwege de waardering van de (eventuele) contractsprestatie, zoals de leveringsverplichting, de garantieverplichting etc.

In de wet wordt met name het financieringsaspect benadrukt, immers alléén die verbintenissen welke een belangrijke invloed op de financiële *schuld*positie kunnen hebben, dienen te worden vermeld.

De tegenover de langlopende betalingsverplichtingen bij de contractpartner staande (leverings)verplichtingen, welker *waardering* voor de vermogenspositie van de betrokken onderneming van veel betekenis kan zijn, worden in de wettelijke regeling buiten beschouwing gelaten.

Het blijkt derhalve, dat van de z.g. p.m.-rechten en verplichtingen in artikel 25 van de wet slechts een gedeelte aan de orde komt namelijk alleen de financiële betalingsverplichtingen die voor het bedrijf van belang zijn, hetzij vanwege het langlopend karakter ervan, dan wel vanwege de bijzondere aard van de verbintenis zelve.

Daarmede blijven echter de p.m.-rechten en hun waardering, die voor de solvabiliteitspositie van de onderneming evenzeer van betekenis kunnen zijn buiten beschouwing.

4 De verwerking van langlopende contracten in de jaarrekening

In aansluiting op hetgeen in punt 3 werd uiteengezet, wordt de verdere beschouwing geheel toegespitst op dié langlopende contracten waaruit voor de onderneming tijdens of na afloop van de contractperiode verplichtingen d.w.z. schulden resp. betalingen voortvloeien.

Voor deze categorie rijst dan de vraag op welke wijze in de behoefte aan informatie op zinnvolle wijze kan worden voorzien.

In het al eerder aangehaalde rapport van een N.I.v.A-commissie inzake het obligovraagstuk werden de volgende mogelijkheden genoemd:

- in de balans, in de bedragenkolom,
in de balans, binnenslijns,
onder de balanstelling,
als voetnoot in de balans,
- in de toelichting bij de balans,
- of ook in het directieverslag.

Deze laatste manier zal volgens de wet op de jaarrekening niet meer mogelijk zijn.

De wijze van verwerking zal voor een deel samenhangen met de aard van het contract en de gegevens, die men omtrent het betreffende contract wil publiceren.

Allereerst enkele opmerkingen in verband met de leasingcontracten.

De langlopende leasingcontracten die in het algemeen uit financieringsoverwegingen worden gesloten zijn veelal gedurende een bepaalde tijd onopzegbaar. Voorts heeft de huurder dan het recht om tijdens of eventueel aan het einde van de contractperiode het gehuurde te kopen, veelal tegen een prijs, die althans beoordeeld naar de omstandigheden aan het begin van de contractperiode, aanmerkelijk lager is dan de vermoedelijke bedrijfswaarde op het tijdstip van de eventuele overdracht.

Bij normale huur bestaat deze mogelijkheid uiteraard niet, terwijl bij huurkoop de huurder aan het einde van de contractperiode automatisch eigenaar wordt.

Omtrent de wijze van verwerking van deze categorie contracten in de jaarrekening wordt verschillend gedacht. Prof. dr. C. Scheffer meent¹⁾ dat geen enkele registeraccountant er genoeg mee zou kunnen nemen wanneer de uit een onopzegbare lange termijn-huurovereenkomst voortspruitende verplichtingen niet in de balans zouden worden opgenomen. Een onjuist beeld van de vermogenspositie zou immers het gevolg zijn.

Drs. M. Dwarswaard in een beschouwing over leasing en de jaarrekening der hurende produktieonderneming²⁾ acht het juister de toelichting op de jaarrekening te gebruiken voor publicatie van leasinggegevens, voornamelijk omdat anders nog tal van andere latente verplichtingen in de balans zouden moeten worden gekapitaliseerd.

Ook het buitenland, m.n. de Amerikaanse Accounting Principles Board hield zich met deze problematiek bezig. De conclusie van deze Board was: „disclose rental charges under material leases and capitalize those which are in effect instalment purchases of fixed assets”.

Een, wellicht bijkomstig, argument om te opteren voor kapitalisatie in de balans is dat dan alle informatie omtrent door de onderneming gebruikte duurzame bedrijfsmiddelen (zowel eigendom als leasing) bijeen wordt gebracht.

¹⁾ in „Financiële notities” 2e deel 1968, p. 195.

²⁾ in „Bedrijfseconomische toepassingen” 1966, p. 184.

De vergelijkbaarheid van de balansen der verschillende ondernemingen wordt hierdoor bevorderd.

Ten behoeve van het opnemen van de gekapitaliseerde waarde van de gehuurde activa in de balans, zal men het deel van de huurprijs moeten elimineren, dat verband houdt met onderhoud, verzekering etc.

Voorts rijst de vraag onder welke rubriek van de activa de gekapitaliseerde waarde dient te worden opgenomen. In artikel 10 van de wet worden de vaste activa naar een viertal categorieën onderscheiden; volgens de toelichting op artikel 10 staat echter de mogelijkheid van een nadere detaillering open. Van deze mogelijkheid zal in het onderhavige geval gebruik dienen te worden gemaakt en wel omdat de wijze van balanswaardering van de door leasing verworven produktiemiddelen een andere is dan bij de overige vaste activa.

Men dient zich immers te realiseren, dat bijvoorbeeld in een bedrijf waar het geïnvesteerde vermogen alsmede de bedrijfsresultaten worden bepaald met inachtneming van de vervangingswaarde verwerving van vaste activa door middel van koop andere consequenties heeft dan de verwerving via leasing met vaste termijnbetalingen.

Een andere categorie verplichtingen die eveneens in de rubriek van de vaste activa zou zijn op te nemen betreft die waartoe de onderneming zich voor belangrijke investeringen heeft verbonden, t.w. de bestellingen. Afzonderlijke vermelding is nodig, omdat het activa betreft, die nog niet in gebruik genomen zijn. Anderzijds kan er wel aanleiding zijn om op dit actief een afschrijving toe te passen, aangezien de invloed van de economische slijtage zich al doet gelden.

Ook de resterende - in de wet genoemde voorbeelden van - langlopende contracten (zoals erfpacht, recht van opstal, huren, pacht en koop op afbetaling en bevrachting) hebben in het algemeen betrekking op de categorie van de vaste activa.

Ten behoeve van een duidelijk balansbeeld zou men kunnen stellen, dat ook deze contracten - voorzover van betekenis zijnde - op overeenkomstige wijze als de leasingcontracten in de balans(telling) zouden moeten worden verwerkt.

Tot dusverre was dit geen usance; ook de Amerikaanse Accounting Principles Board die zich met deze problematiek bezighield, wees dit standpunt af.

Het zal moeilijk zijn ter zake van de genoemde langlopende contracten een algemene regel te geven ten aanzien van de wijze van presentatie en met name wat betreft de keuze in de balans of in de toelichting.

In dit verband is belangwekkend de discussie die plaatsvond tijdens de behandeling in april 1970 van het wetsontwerp in de Tweede Kamer.³⁾ Deze discussie speelde zich voor een gedeelte af tegen de achtergrond van een citaat uit een artikel (MAB-nov. 1967, pag. 438) van prof. Goudekot betreffende „De toelichting als onderdeel van de jaarrekening”. Hierin stelt de schrijver o.m. dat „de specificatie van kapitaal en vermogen in de balans en

³⁾ Zie: Handelingen Tweede Kamer zitting 1969-70 p. 2855-p. 2944, in het bijzonder de vragen van de Heer Boertien en de antwoorden van de Heer Kraayenhof, als raadadviseur in buitengewone dienst bij het Departement van Justitie.

de samenstellende delen van het netto-resultaat van zodanige aard moet zijn dat zonder raadpleging van de toelichting inzicht kan worden verkregen in de elementen die tot een oordeel over de rentabiliteit, de solvabiliteit en de liquiditeit leiden”.

De functie van de toelichting zou „slechts” zijn het verschaffen van meer gedetailleerde informatie ter verdieping van het inzicht.

De conclusie van de gereleveerde discussie was, dat Goudekot's zienswijze de ideaalsituatie weergeeft, doch dat er zeker in een overgangsfase en wellicht ook daarna informatie-elementen overblijven die zinvol in de toelichting kunnen worden opgenomen.

Dat balans en toelichting als één geheel worden beschouwd en steeds tesamen dienen te worden beoordeeld, blijkt overigens ook uit de ontwerp-bepaling inzake de publicatieplicht van de besloten vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid.

In artikel 57 van het in juni 1970 ingediende wetsontwerp staat vermeld, dat de publicatieplicht geldt voor die besloten vennootschappen waarvan de som van de activa van de vennootschap volgens de balans *met de toelichting daarop tenminste f 8.000.000* bedraagt enz.

5 Informatiemogelijkheden buiten de jaarrekening óm

Van méér belang dan de vraag of de informatie ten aanzien van de langlopende financiële verplichtingen in de balans of in de toelichting behoort te worden opgenomen, is echter de vraag of de jaarrekening wel het juiste resp. enige middel is om een goed inzicht te geven in solvabiliteit en liquiditeit van de onderneming.

Niet ten onrechte werd bij de behandeling van het wetsontwerp op de jaarrekening tijdens de z.g. hearings in november 1968 door de Vereniging van Beleggingsanalisten ervoor gepleit in de jaarverslaggeving o.m. op te nemen een financieringsschema, alsmede een overzicht van de investeringsplannen, en van de wijze waarop de ondernemingsleiding deze denkt te financieren.

In de bedrijfseconomische literatuur is al verschillende malen aandacht gegeven aan de mogelijkheden tot informatie omtrent de herkomst en de besteding der financiële middelen in het jaarverslag (laatstelijk in een artikel door Drs. C. Zwagerman in het februarinumnummer 1970 van dit tijdschrift).

Een dergelijk bestedingsoverzicht is retrospectief, doch geeft uiteraard aanknopingspunten voor een toelichting omtrent de investeringsplannen en de financieringsmogelijkheden voor de toekomst.

Binnen het raam van een afzonderlijk bestedingsoverzicht zou de volgens de wet verlangde informatie omtrent langlopende verplichtingen die in het afgelopen boekjaar reeds tot een bepaalde besteding van middelen leidde logisch kunnen worden ingepast.

Ten aanzien van de verbintenissen, die in het boekjaar nog niet tot een besteding leidden, zouden nadere gegevens in de financieringsprognose kunnen worden vermeld. De bepalingen van artikel 25 laten dit evenwel niet toe als een alternatief voor vermelding in de jaarrekening.

6 Slotopmerking

In het voorgaande is geen algemene regel bepleit ten aanzien van de verwerking van langlopende contracten in de jaarrekening; wel is in bepaalde gevallen enige voorkeur uitgesproken voor verwerking in de balans zelf.

Belangrijk is, dat - althans per bedrijfstak - de bedoelde informatie zoveel mogelijk op uniforme wijze wordt verstrekt, zodat onderlinge vergelijkbaarheid wordt verkregen. Andere vraagstukken zullen daarbij moeten worden opgelost, zoals dat van het al dan niet contant maken van de vorderingen en schulden in de jaarrekening.

Er zal daarbij een compromis moeten worden gevonden tussen - kort gezegd - te veel en te weinig uniformiteit. Verstarring door te veel van bovenaf opgelegde uniformiteit is evenmin wenselijk als een ondoorzichtige jaarverslaggeving door toepassing van tal van uiteenlopende rubricerings- en waarderingmethoden.